

NHỮNG CHUYỂN ĐỔI KINH TẾ - XÃ HỘI Ở VÙNG CAO VIỆT NAM*

TRẦN HỒNG HẠNH

Vùng cao Việt Nam từ lâu đã là mối quan tâm nghiên cứu của nhiều học giả. Đặc biệt, kể từ Đổi mới đến nay, bên cạnh các nhà nghiên cứu Việt Nam, nhiều học giả nước ngoài cũng đã có những nghiên cứu sâu về vấn đề nông thôn, miền núi Việt Nam. Có thể nói, miền núi Việt Nam và các dân tộc thiểu số ngày càng thu hút được sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu trong và ngoài nước thuộc nhiều lĩnh vực khác nhau.

Các chủ đề nghiên cứu cũng thay đổi theo thời gian. Trước Đổi mới hầu hết các nghiên cứu về miền núi Việt Nam đều mới chỉ dừng lại ở việc mô tả thực trạng đời sống kinh tế - văn hoá - xã hội của các dân tộc. Từ sau Đổi mới, trước sự tác động của nền kinh tế thị trường ngày càng trở nên rõ nét và sâu sắc đến các vùng miền, các nhà nghiên cứu về miền núi phía Bắc chủ yếu tập trung xoay quanh các vấn đề về sự tương tác giữa các tổ chức xã hội và môi trường tự nhiên trước sự chuyển dịch nền kinh tế từ kế hoạch hoá tập trung sang các hình thức tư nhân, định hướng thị trường và phân cấp trong kiểm soát và phân bổ tài nguyên. Trong những năm đầu của công cuộc Đổi mới, hầu hết các công trình nghiên cứu đều tập trung làm rõ tác động của những quy định mới đến sự phân bổ tài nguyên, tài sản và thu nhập, sự phân hoá kinh tế và xã hội trong và giữa các thôn bản, khả năng quản lý của thôn bản và tác động của những quy định đó đến sự phục

hồi sinh thái. Trong những năm gần đây, các công trình nghiên cứu lớn cũng bắt đầu bằng câu hỏi về tác động của những quy định mới nhưng kết thúc bằng sự liên hệ khá bất ngờ đến khả năng mềm dẻo của cải cách, sự nhanh nhạy và óc sáng tạo của những người dân biết tận dụng những khả năng này.

Những hiểu biết mới cho thấy quan niệm về sự thay đổi ở vùng núi phía Bắc Việt Nam đã có sự chuyển biến. Các khung khái niệm đang chuyển hướng tập trung từ các quy định sang các cơ hội mà người dân có hoặc không có khả năng tiếp cận. Các nghiên cứu ngày càng tập trung nhiều hơn vào lợi ích và rủi ro tương quan kéo theo sau những cơ hội mới, những quá trình ảnh hưởng đến sự phân bổ cơ hội theo không gian và thời gian, và những cơ cấu chính trị và kinh tế đã hình thành nên các kiểu thay đổi. Các cách tiếp cận mới, quan niệm mới đã chỉ ra rằng chính các động lực kinh tế và chính trị ở quy mô lớn đã tạo ra và phân hoá sự thay đổi ở các vùng núi.

Một phần của sự thay đổi này đã được một nhóm tác giả, cả Việt Nam và quốc tế, tổng hợp lại trong một cuốn sách có tựa đề “Những chuyển đổi kinh tế - xã hội ở vùng cao Việt Nam” – một ấn phẩm độc quyền của Trung tâm Nghiên cứu Tài nguyên và Môi trường (Đại học Quốc Gia Hà Nội), do Nhà xuất bản Khoa học và Kỹ thuật ấn hành tháng 9 năm 2008. Mục đích của cuốn sách, như lời giới thiệu của chính các tác giả chủ biên, là

* Thomas Sikor, Jenny Sowerwine, Jeff Romm và Nghiêm Phương Tuyền (Biên tập) (2008), *Những chuyển đổi kinh tế - xã hội ở vùng cao Việt Nam*, Nxb Khoa học và Kỹ thuật.

tập hợp những nghiên cứu đã cho thấy vùng núi phía Bắc Việt Nam là môi trường năng động của sự gắn kết, hình thành và phụ thuộc lẫn nhau giữa vùng và quốc gia chứ không phải là một vùng địa lý tách biệt về mặt kinh tế, sinh thái và dân tộc. Với cách nhìn nhận này, các quá trình kinh tế, xã hội, không gian và sinh thái được đưa vào phân tích trong một hệ đan xen đa dạng với quy mô lớn hơn, ở đó chứa đựng các cơ hội, nguồn lực cũng như lực cản đã tạo ra những lựa chọn và thành quả của vùng cao. Trong khuôn khổ đó, quá trình hình thành thị trường và dòng đầu tư công được quan tâm đặc biệt. Những nhân tố này, liên quan tới các quy định, nguyên tắc về phạm vi quyền hạn, đã trở thành động lực mạnh mẽ tạo nên những thay đổi về cảnh quan và xã hội, còn cơ cấu thị trường và đầu tư là những tác nhân quan trọng tiềm ẩn của các kiểu thay đổi. Bên cạnh đó, các tác giả cũng mong muốn cuốn sách và những thông tin trong đó sẽ được sử dụng làm cơ sở cho những phân tích và công tác hoạch định chính sách về dân cư và miền núi trong tương lai.

Tuyển tập này góp phần vào việc bổ sung thêm vào kho tàng các công trình nghiên cứu về quá trình chuyển đổi ở Việt Nam hiện nay trên nhiều lĩnh vực. Các tác giả hy vọng cuốn sách này có thể bù lấp những khuyết hổng trong nghiên cứu về sự thay đổi chính trị, kinh tế và xã hội ở Việt Nam hiện nay. Không những thế, vượt ra ngoài khuôn khổ Việt Nam, cuốn sách sẽ tiếp nối truyền thống quan tâm lâu dài đến vấn đề sinh kế và môi trường vùng cao trong giới học giả. Các tác giả cố gắng đưa ra một số khái niệm mới về những lựa chọn và thành tựu của vùng cao trên nền tảng của những công trình trước đó và vượt ra xa hơn.

Mở đầu cuốn sách là phần giới thiệu chung, tổng quan các điều kiện lịch sử và tự

nhiên đặc trưng của vùng núi phía Bắc Việt Nam. Trong đó, vấn đề được đặt ra là thay vì đặt vấn đề về sự khác biệt và chia tách cực đoan giữa miền ngược và miền xuôi, giữa người miền núi và người đồng bằng, chúng ta nên xem xét các hoạt động giao lưu liên kết hai khu vực văn hoá và địa lý này với nhau bởi chúng có mối quan hệ mật thiết với nhau, đặc biệt là khi chúng ta nhìn nhận và đánh giá sự phát triển của hai khu vực này theo tiến trình lịch sử về không gian và thời gian.

Tiếp sau phần giới thiệu chung là các nghiên cứu đã công bố về sự chuyển đổi ở vùng cao ở miền Bắc Việt Nam, và tổng hợp các câu hỏi xuyên suốt cuốn sách. Phần thứ nhất gồm chủ đề, xác định các vấn đề cho khung phân tích trường hợp ở phần thứ hai. Các chủ đề bao gồm: tự do hoá thị trường nông sản, cải cách hành chính của Chính phủ Việt Nam và giao đất. Phần thứ hai tập trung phân tích sâu các trường hợp cụ thể. Các bài viết đã đưa ra những phân tích có cơ sở về những thay đổi ở bản chất và sự phân bố các cơ hội của người dân, quá trình ảnh hưởng đến sự phân bố cơ hội theo không gian và thời gian, các cơ cấu chính trị và kinh tế hình thành nên các kiểu phân bố đó. Phần này tập trung phân tích kỹ lưỡng các lợi ích và rủi ro liên quan kéo theo sau các cơ hội, phản ứng của người dân trước những lợi ích và rủi ro đó, hệ quả kinh tế - xã hội và sinh thái của những phản ứng này.

Có thể nói, cuốn sách đã giúp cho các độc giả hiểu rõ hơn về các hệ thống ở vùng cao đang dần trở thành bộ phận không thể tách rời của tiến trình quan hệ đa văn hoá giữa nông thôn và thành thị ở Việt Nam. Những hiểu biết được chia sẻ trong cuốn sách cũng có thể được sử dụng như là các khung lý thuyết phù hợp cho các phân tích về sự lựa chọn và thành quả của vùng cao vượt ra ngoài khuôn khổ Việt Nam.